

Beata Matusiak

Zabytki sztuki, rzemiosła artystycznego i techniki w Kaliszu w latach 1992-1997

Ochrona Zabytków 53/4 (211), 404-406

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

spraszaniu, usunięciu zabrudzeń i wtórnych werniksów, uzupełnieniu ubytków gruntu, zdułowaniu płótna, nabiciu na no-

we krosno oraz wykonaniu uzupełnień warstwy malarskiej poprzez punktowanie, a także na zabezpieczeniu końcowym.

Wykonawca: mgr Stanisław Zborowski z Poznania.

Inwestor: Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Rafał Plebański

ZABYTKI SZTUKI, RZEMIOSŁA ARTYSTYCZNEGO I TECHNIKI W KALISZU W LATACH 1992–1997

Kościół jezuicki p.w. św. św. Stanisława i Wojciecha (ob. garnizonowy)

Nagrobek prymasa Stanisława Karnkowskiego

Nr rej. 7/B/Ka z 17 XII 1970 r.

Wczesnobarokowy nagrobek fundatora kościoła i kolegium jezuickiego oraz inicjatora sprowa-

dzenia jezuitów do Kalisza. Obiekt wykonany zapewne w warsztacie krakowskim, wystawiony w 1611 r. przez kapitułę gnieźnieńską, wykuty z piaskowca, wapienia, alabastru oraz czarnego i brązowego marmuru. Ujęty architektonicznym obramieniem, z kolumnami flankującymi pole główne, w którym umieszczona jest kłęcząca przed

krzyżem postać zmarłego, u szczycie postaci alegoryczne, herby kapituły gnieźnieńskiej i Junosza oraz łacińska inskrypcja odnosząca się do fundacji nagrobka.

W wyniku działań różnorodnych czynników, w tym niefortunnnych napraw i przemalowań oraz rozlicznych uszkodzeń mechanicznych obiekt był w złym stanie zachowania, ze znacznie zubożoną kolorystyką, utratą czytelności detalu, spłaszczeniem formy, spękaniem, zmatowieniem powierzchni.

Podczas prac konserwatorskich, prowadzonych od VI 1993 r. do VI 1997 r. usunięto wtórne nawarstwienia, przemalowania i zabrudzenia, wadliwe kity i uzupełnienia zaprawą, a także wykwyty i naloty gipsowe, odsłonięto wtórnie zamalowany piaskowiec, uczyniono formę rzeźbiarskiego detalu i plastykę, poprzez polerowanie przywrócono partiom marmurowym kolor, świetlistość i połysk. Ponadto odsolono piaskowiec i wykonano jego miejscową impregnację. Wprowadzono uzupełnienia ubytków formy rzeźbiarskiej za pomocą taszli lub masy ze sztucznego kamienia oraz zrekonstruowano złączenia i srebrzenia. Zróżnicowana budowa technologiczna zabytku oraz stan zachowania poszczególnych warstw konserwatorskich przyniosły wiele problemów konserwatorskich. Trudności i komplikacje wynikały między innymi z konieczności zachowania szczególnej ostrożności podczas usuwania przemalowań, ze względu na istnienie polichromii autorskiej oraz ujawnienie w trakcie prac szerszego, niż przewidywany zakresu uzupełnień ubytków formy, a także bogactwo gatunków kamienia zastosowanego w jednym obiekcie i koniecz-



Kalisz, kościół oo. jezuitów — fragment malowidła przed konserwacją, po oczyszczeniu. Fot. L. Chwilczyński

ność dostosowania postępowania konserwatorskiego do specyfiki każdego z nich.

Podczas prac odsłonięto również iluzjonistyczne malowidło stanowiące uzupełnienie i kontynuację architektonicznego obramienia nagrobka. Polichromie odczyszczono i utrwalono. Działania konserwatorskie były na bieżąco dokumentowane fotograficznie i opisowo przez konserwatora prowadzącego prace.

Wykonawca: artysta konserwator Lech Chwilczyński z Krakowa.

Inwestor: Wojewoda Kaliski, Urząd Miasta w Kaliszu.

Kościół p.w. Nawiedzenia NMP (pobernardyński)

Malowidła ścienne Walentego Żebrowskiego w prezbiterium

Nr rej. 103/B/Ka z 18 V 1992 r.

Kościół pobernardyński p.w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny ma jednolity, dobrze zachowany wystrój wnętrza z poł. XVIII w. Twórcą iluzjonistycznej, pokrywającej ściany i sklepienia polichromii, wykonanej w l. 1764–1765 jest bernardyn, Walenty Żebrowski, znany jako twórca wielu rokokowych, iluzjonistycznych malowideł w kościołach bernardynów m.in. we Wschowie, Warcie, Warszawie. Malowidła ścienne w Kaliszu stanowią ostatnią realizację Walentego Żebrowskiego. Po tragicznej śmierci Żebrowskiego prace malarskie kontynuowane były przez jego ucznia, brata Paschalisa Wołosa.

Polichromie o bardzo rozbudowanym programie ikonograficznym maryjnym, hagiograficznym, biblijnym, zostały podporządkowane kompozycyjnie architekturze poprzez bogato ornamentowane, iluzjonistyczne obramowania poszczególnych scen, zasady kompozycji, organizacji i budowy iluzjonistycznej przestrzeni spójne dla całego wnętrza. Partię centralną sklepienia prezbiterium zajmuje scena *Apoteozy Matki Bożej Anielskiej* w otoczeniu aniołów niosących symbole maryjne. Na żagielkach sklepienia i w górnej partii ściany północnej

umieszczono obrazy o symbolicznej maryjnej wyodrębnione iluzjonistycznymi rokokowymi ramami. Poniżej, na pilastrach w owalnych obramieniach znajdują się przedstawienia proroków i sybill.

Malowidło wykonane zostało w technice mieszanej freskowo-wapiennej: podmalowania dużych płaszczyzn, poszczególnych scen i podziałów architektonicznych wykonane zostały w technice freskowej, natomiast wykończenie i opracowanie detalu wykonano

w technice wapiennej. Jak wynika z informacji historycznych oraz na podstawie badań technologicznych wiadomo, że malowidła w prezbiterium poddane zostały dwukrotnie gruntownej renowacji.

Przeprowadzone przez Juliana Makarewicza w 1912 r. prace renowacyjne polegały na niemal całkowitym przemalowaniu malowideł w technice klejowej. Podczas prac przeprowadzonych w 1954 r. przez Konstantego Tiunina grun-



Kalisz, kościół oo. jezuitów — nagrobek prymasa Stanisława Karnkowskiego. Fot. archiwum PSOZ Kalisz

townej konserwacji poddano malowidła i tynki. Uzupełniono ubytki w dolnych partiach tynków zaprawą wapienno–piaskową, zacierając jednocześnie silnie już uszkodzone partie polichromii do wysokości ok. 2–3 m, uzupełniono ubytki zapraw w miejscach spękań na całej powierzchni i wyretuszowano w technice temperowej. Dolne partie oraz niektóre płyciny i partie iluzjonistycznych pilastrów zostały całkowicie prze-malowane.

Zniszczenia spowodowane pożarem dachu kościoła w 1991 r. oraz będące następstwem akcji gaśniczej, w wyniku której zalanie uległo sklepienie i duże partie ścian spowodowały podjęcie de-

czyji o jak najszybszym rozpoczęciu prac konserwatorskich. Przeprowadzone wstępne badania konserwatorskie wykazały daleko posuniętą destrukcję tynków, osłabienie i pudrowanie warstwy malarskiej, rozległe zacieki na tynkach pokrytych polichromią.

W l. 1992–1995 przeprowadzono, poprzedzone badaniami technologicznymi, prace konserwatorskie: oczyszczono polichromię, usunięto zagrzybienia tynku, utrwalono zmuszały tynk, podklejono spęcherzenia metodą iniekcji, założono „pajączki”, usunięto nawarstwienia cementowo–wapienne oraz wykonano retusze i utrwalono warstwę malarską. Prace wy-

konywane były w czterech etapach i objęły jedynie prezbiterium.

Wykonawca: mgr Piotr Dybalski z Poznania.

Inwestor: Generalny Konserwator Zabytków, Urząd Miasta Kalisza oraz Społeczny Komitet Odbudowy Kościoła i Klasztoru oo. Jezuitów w Kaliszu.

W 1998 r., staraniem Społecznego Komitetu Odbudowy Kościoła i Klasztoru oo. Jezuitów podjęto prace przy konserwacji polichromii nawy kościoła. W latach 1998–1999 przeprowadzono pełną konserwację poprzedzoną badaniami technologicznymi ściany północnej.

Wykonawca: artysta konserwator Ryszard Wójtowicz z Wrocławia.

Beata Matusiak

ZABYTKI ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA W WOJEWÓDZTWIE KONIŃSKIM W LATACH 1990–1998

BIENISZEW

(gm. Kazimierz Biskupi)

Kościół i klasztor oo. kamedułów

Nr rej. A–21/326/Ko z 3 X 1949 r.

Obecne założenie wzniesiono w l. 1749–1787 w miejsce drewnianego zbudowanego przez Jana Kadziłłowskiego w 1663 r. Zespół tworzy trójnawowy kościół z dwiema wieżami usytuowanymi w transepcie, zamknięty od wschodu wyższym, prostokątnym prezbiterium stanowiącym chór zakonny z przylegającą do niego od południa zakrystią, a od północy kaplicą p.w. Św. Krzyża oraz zabudową klasztorną: parterowym budynkiem bramnym znajdującym się przed frontonem kościoła, z bramą przejazdową w osi głównej, nad którą wznosi się niewielka sygnaturka kryta gontem.

Zasadnicze prace remontowe kościoła zakończono w latach 70. Założono wtedy na dachach i wieżach pokrycie z blachy miedzianej, nowe tynki zewnętrzne, odtworzono sztukaterie znajdujące się na frontonie. Wzmocniono konstrukcyjnie fundamenty ściany zachodniej, która zaczęła się osuwać. Remont budynku bram-

nego rozpoczęto w 1997 r. Obejmował on wymianę drewnianych stropów nad piwnicami (uprzednio były one przesklepione) na żelbetowe. Odtworzono drewniane stropy nad parterem, założono nowe podłogi, wykonano nową więźbę dachową, a dachy pokryto dachówką. Do budynku wprowadzono nowe instalacje: elektryczną, wodną i kanalizacyjną oraz centralne ogrzewanie.

W 1998 r. wykonano podobny zakres prac w budynku znajdującym się na południe od bramy.

Wykonawca: od 1996 r. prace wykonuje nieodpłatnie Przedsiębiorstwo BUDIMEX z Warszawy. Specjalistyczny remont sygnaturki, wykonanie nowej konstrukcji i nowe pokrycie gontem o kształcie rybiej łuski wykonała firma p. Józefa Paczki z Nowego Targu (1998 r.).

Inwestor: Zgromadzenie oo. kamedułów przy wsparciu budżetu państwa.

W l. 1991–1992 wykonano malowanie kościoła. W miejsce pobiałej wapiennej przywrócono pierwotną kolorystykę — ustaloną w trakcie badań odkrywkowych — tj. róż pompejański i biel.

Inwestor: Zgromadzenie oo. kamedułów.

BRDÓW (gm. Babiak)

Kościół p.w. św. Wojciecha i klasztor oo. paulinów

Nr rej. A–5/239/Ko z 25 IX 1930 r.

Kościół w swym zasadniczym zrębie zbudowany został w XV w. Jego fundatorem był najprawdopodobniej król Władysław Warneńczyk, który w 1436 r. przekazał parafię paulinom. Przywieźli oni wizerunek Matki Boskiej z Dzieciątkiem, zwany później *Matką Boską Zwycięską*. Istniejące założenie klasztoru powstało w początkach 2 poł. XVIII w. Powiększono wtedy nawę kościoła i wzniesiono wysoką wieżę, do której dobudowano budynek klasztorny; jest to budowla dwukondygnacyjna (2 i pół traktu) o typowej architekturze barokowej. W tym czasie zbarokizowano wnętrze kościoła.

Zasadnicze prace w kościele wykonano przed 1983 r., a związane one były z przygotowaniem świątyni na przyjęcie koronowanego przez Jana Pawła II w tym roku obrazu *Matki Boskiej Zwycięskiej*. Zmieniono wtedy pokry-